

5. SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE ŽENY A MUŽE

Etologie je vědní obor v rámci zoologie, který se zabývá studiem chování živočichů, rozeznáváním jeho vrozených a naučených složek, vývoje vzorců chování a významu určitých vzorců chování pro přežívání daného druhu.

Evoluční psychologie je teoretický přístup v psychologii, který vysvětluje jednotlivé rysy psychiky coby adaptace v evolučně biologickém smyslu slova. Darwin a Wallace se domnívali, že přírodní a pohlavní výběr vysvětlují, proč organismy sestávají z množství funkčních mechanismů. Z této teorie vyplývá, že všechny vrozené mechanismy musí sloužit nějaké funkci, která v širším smyslu zvyšuje reprodukci organismu. A druhým důsledkem je, že nejlepší pochopení každého mechanismu je možné ve vztahu k prostředí, v němž se vyvinul.

Sociobiologie je vědní obor, který stojí na předpokladu, že sociální chování má svůj původ v evoluci, a snaží se takovéto chování vysvětlit a zkoumat. Při studiu lidských společností je úzce svázána s evoluční psychologií. Sociobiologie zkoumá sociální chování jako např. územní boje, lov ve skupinách nebo kolonie sociálního hmyzu. Tvrdí, že stejně jako tlak evoluční selekce vedl zvířata k užitečnému využívání prostředí, tak je vedl i k výhodnému sociálnímu chování.

Srovnávací psychologie porovnává určitý typ chování odlišných živočišných druhů, například sociální strukturu sociálně žijícího hmyzu, způsoby obrany teritoria, formy komunikace, rozmnožování. Zkoumá, jak se vyvíjel určitý typ nebo prvek chování v živočišné říši od jednoduchých po nejsložitější formy. Jejím cílem je přispět k pochopení obecných zákonitostí chování a specifických projevů u blízkých i vzdálených druhů.

SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE ŽENY A MUŽE

1. Biologicko-fyziologický přístup

Podle biopsychologie lidé získávají ty kvality a kapacity, které je činí lidmi, prostřednictvím biologických procesů. V případě žen a mužů je to biologické pohlaví – působení genetické výbavy, hormonů, morfologie a fyziologie pohlavních orgánů, které determinují kvality lidských bytostí a diferencují je na ženy a muže.

Genetické rozdíly mezi ženami a muži se projevují působením odlišných hormonů, jejich výsledkem jsou rozdíly ve fyziologii a chování ženy a muže. Mnoho výzkumů v biopsychologii poukázalo na přímý a významný dopad hormonů na chování evolučně nižších druhů zvířat a mnoho výzkumů se snaží získat potvrzení vlivu hormonů na chování lidí.

Za zvlášť důležité ve vztahu k pohlaví jsou považovány i viditelné formy těla a tělesné rozdíly mezi ženou a mužem. V současnosti přitahuje velkou pozornost zkoumání „architektury mozku“ (v minulosti i velikosti a hmotnosti mozku). Předpokládá se, že architektura mozku přímo ovlivňuje procesy poznávání jedinců, a tak jí lze „připsat odpovědnost“ za pozorované rozdíly mezi ženami a muži v různých oblastech intelektových výkonů.

Sociobiologie tvrdí, že pohlavní výběr a pohlavní reprodukce je klíčovým „hybatelem“ evoluce. V průběhu evoluce se vytvořily různé strategie pohlavního rozmnožování. Odlišují se mírou investování do reprodukce a do rodičovství (péče o potomky). Liší se u samic a

samců. Potomci představují evoluční úspěch a geny jsou „sobecké“, právě to v rozhodující míře způsobuje rozdílné chování žen a mužů, a to i v oblasti sociálního a kulturního života.

Kritika biopsychologického přístupu argumentuje, že prostředí, v němž se lidé rodí a žijí, je ve stále větší míře ovlivňováno, určováno, vyráběno lidmi, nikoli „přírodou“. Kromě toho změny se stávají stálou charakteristikou živočišného druhu jen po velmi dlouhém období, a ani to ne vždy.

Nezaznamenáváme například až tak velké rozdíly v biologii žen a mužů v období faraonů a v současnosti. Můžeme však pozorovat obrovský rozdíl v životních podmínkách a způsobu života v minulosti a dnes. Tento rozdíl je výsledkem změn technických, sociálních a kulturních, nikoli biologických. Biologický rozdíl mezi ženami a muži však znamenal a znamená i dnes velký rozdíl v životních šancích a uplatnění ve společnosti pro ženy a muže, stejně jako ve starověku.

2. Sociální a kulturní přístup

Socializace – děti získávají z prostředí rodiny, školy a jiných institucí porozumění rodu, tedy toho, co znamená být děvčetem nebo chlapcem, učí se rodovým rolím, pozicím a identitě. Děti imitují zejména ty rodové modely, které vnímají jako podobné sobě samým, a identifikují se s těmi rodovými modely, které v prostředí dominují. Vytvářejí se kognitivní schémata – v případě rodu pojmová představa ženskosti a mužskosti. Rodová schémata mohou vést k rodovým stereotypům – ti, kdo se odchylojí od stereotypického obrazu ženy a muže, jsou vnímáni jako nepřírození, divní, zvláštní.

3. Interakcionistické přístupy

Interakcionistické přístupy hovoří o tom, že ženy a muži se učí rozličným věcem rozličnými způsoby vzhledem k jejich existujícím dispozicím. Každý člověk má jinou „biologii“ a jiné prostředí. Sociální svět si člověk osvojuje nejen pasivní imitací nebo učením, ale aktivní explorací. Individuálně genetické a biologické dědictví může „zabarvit“ způsob, kterým žena a muž přistupuje k problémům, a způsob, kterým nahlíží na svět.

Zkoumání rozdílů mezi pohlavími

Na začátku zkoumání žen a mužů v psychologii bylo hlavním cílem korelací biologického pohlaví a intelektových schopností empiricky potvrdit nebo vyvrátit, zda se ženy a muži odlišují v mentálních schopnostech. Výhodiskem a kauzální modelem tohoto zkoumání bylo, že muži mají odlišnou anatomii mozku, která determinuje inteligenci, intelektuální a politické úspěchy mužů a tím i uspořádání společnosti (větší moc a prestiž mužů). Závěr zkoumání zněl, že neexistují žádné rozdíly mezi ženami a muži v obecné inteligenci. Empirické studie potvrzují jen velmi málo rozdílů mezi muži a ženami (měřily se rozdíly nejen v IQ, ale i v empatii, vůdcovství, konformitě, agresi, postojích, zájmech), a i ty jsou velmi malé a ve značné míře jsou zprostředkovány interakcí s jinými proměnnými.

Zkoumání rodu jako osobní proměnné

Zkoumání vývoje rolí podle pohlaví (sexuálních rolí) hledalo odpověď na otázku, jak se nabývá femininita a maskulinita – jak se z děvčat a chlapců stávají ženy a muži. Preferovanými odpověďmi byly buď identifikování se s rodiči stejného pohlaví, nebo učením se ženské, respektive mužské roli.

Psychologické poznání rodu příliš nepokročilo. I po obrovském množství výzkumů stále není jednoznačná odpověď na otázku, zda se ženy a muži psychologicky liší – asi nejvýstižnější odpovědí je – ano i ne.

Psychologie rodu

Pojem rod vyjadřuje, že je to sociální uspořádání, nikoli biologický rozdíl, které je rozhodující pro život ženy a muže. Sociálně je vytvořený význam, důležitost, hodnota, které daná společnost připisuje biologickým rozdílům mezi ženami a muži. Rozhodující rozdíly mezi ženami a muži jsou sociálně utvářené (konstruované) v různém čase, v různých společnostech a kulturách, ale i uvnitř jedné kultury. Být biologickou ženou či biologickým mužem znamenalo a znamená něco zcela jiného ve středověku a dnes, na polynéských ostrovech nebo ve střední Evropě.

Pojem rod se snaží zdůraznit, že sociálně vytvořené rozdíly nejsou přirozeným, neměnným stavem věcí v lidském světě, ale určitým stupněm v sociálních vztazích mezi muži a ženami. Sociálně konstrukcionistické stanovisko se začalo v problematice rodu rozvíjet v 80. letech 20. století – Mary a Kenneth Gergenovi. Nastoluje otázky o systémech hierarchie, asymetrie a podřízenosti, stejnosti a vzájemnosti, ustanovené mezi ženami a muži společensky.

Rod je považován za nejdůležitější sociální charakteristiku spolu s profesí, vzděláním a etnicitou. Jen z pouhé informace o rodě vyplyne množství závěrů, které o osobě učiníme. Mužům a ženám jako sociálním (nikoli biologickým) kategoriím se připisují jiná přesvědčení, morální závazky, výkon, fyzický vzhled a oděv, chování v určitých situacích, jiná sociální pozice, jiná pravidla chování a jiná sociální hodnota.

Sociální kategorie vstupují do našeho prožívání a našeho konání velmi komplexním a tím i skrytým způsobem. Předkládají se nám jako náš samozřejmý a nezpochybnitelný sociální svět. Příslušnost k sociální kategorii (žen nebo mužů) vytváří identitu – sebehodnocení a sebeúctu osoby. Z ustanovené sociální kategorie a jejích důsledků se jedinec jen velmi obtížně může vymanit.

Rozsah toho, co je považováno za typicky ženské nebo mužské projevy (psychické vlastnosti, biologické danosti, sociální charakteristiky), je v kategorii žen i mužů velmi velký. Rozdíly mezi ženami (uvnitř kategorie žen) a muži (uvnitř kategorie mužů) jsou větší než rozdíly mezi zprůměrovanou představitelkou žen a zprůměrovaným představitelem mužů.